

פרשת בלק
תשפ"ה

גיליון 268

א לעכטיגער שבת

הארט השבת

אמרים פנינים וסיפורים על פרשת השבוע

מאת הרב יהודה צבי שפירא

כוח הדיבור

פניני פרשה

"לך עם האנשים" (כ"ב ל"ה)

ב"שיחות הר"ן" (שיחה פ): בני אדם יש להם כוח למנוע ולהסית את האדם יותר מן היצר הרע. כי היצר הרע אין לו יכולת רק כפי כוחו כפי בחינת היצר הרע מאיזה העולם שהוא. אבל האדם הוא כלליות, שכלול מכל העולמות. וזהו בכאן הדגשו של כתוב: כשרצה ללכת לאור את עם ישראל – "לך עם האנשים", כי הבא ליטמא פותחין לו (יומא מ"ה). ובדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו (מכות י:).

"וישא משל" (כ"ג ז)

ע"פ: "יותר שהיה קהלת חכם עוד לימד דעת את העם ואיזן וחקק תיקון משלים הרבה" כותב 'המדרש' (שה"ש רבה): משל לקופה גדולה מלאה פירות שלא היה להם 'אזנים' לטלטל עד שפיקח אחד עשה להם זאת – שהם משליו של שלמה המלך. וכן עוד שם במעלת המשלים. ויעוין בהקדמת ספר 'בן איש חי' בגודל מעלת המשלים: למשך את לב העם. ובהקדמת ספר 'סיפורי מעשיות' "בימים הקדמונים כשהיו החברים מדברים ומשיחים קבלה; היו משיחים בלשון חידה ומשל, והלבישו סתרי תורה גזיזא דמלכא בכמה וכמה לבושים בגמטריא שונים". וזהו: "וישא משל" – לשון "התנשאות" – להתרומם על המשלים.

ואפשר להוסיף עוד ע"ד הכתוב על שלמה המלך: "ידבר שלשת אלפים משל" (מלכים א ה"ב). וזהו: "וישא" ר"ת 'שלשת אלפים' ואותיות 'וי' במספר קטן הוא גמטריא 'שלמה' (עם הכולל) גם 'משל' (עם התיבה) בגמטריא 'שלמה'. כנגד שלוש אלפי משליו של שלמה המלך. ויעוין ב'זוהר' שמות (קמ"ה). סוד מעלת משל שלמה המלך. ובליקוטי מוה"ר"ן (כ"ב) ששלמה המלך זכה למשליו בקדושה. וזהו "וישא משל" רמז לסוד רוממות משל שלמה המלך. כאמור.

לא הביט און בעקב ולא ראה עמל בישראל כי ה' אלוהיו עמו" (כ"ג כ"א)

ב'דברי הקדושת לוי': מי שאינו מחפש חטאים אלא זכות על כל אחד ואחד מישראל, שהוא: 'לא הביט און בעקב ולא ראה עמל בישראל' אז סימן טוב לו, 'כי ה' אלוהיו עמו' שיראת אלוהים בלבבו. ואפשר להוסיף, בגמטריא בפסוק, דהא ישראל הוא במדרגה יותר גבוהה מעקב כמובא, וזהו דיוקו של קרא, גם 'עקב' וגם 'ישראל' דבכל הדרגות של עם ישראל, רואים את הטוב.

"הן עם לבדד ישכון" (כ"ג ט):

ע"י "לבדד" – עבודת ההתבודדות והשיחה לה' – זוכים ל'ישכון', מלשון 'שכינה' – להמשכת השכינה, וכמובא ב'ליקוטי מוה"ר"ן (ר"ט) "כשאדם מתבודד ומפרש שיחתו וצעריו לפני ה' יתברך, אזי גם השכינה כנגדו מפרשת לפניו שיחתה וצערות ומנחמת אותו".

"מה טובו אהלך יעקב משכנותיך ישראל" (כ"ד ה') אהלך לשון יחיד, כדברי רש"י שראה פתחים שאינם מכוונים זה מול זה שהיו נפרדים אחד מחבירו. ובהמשך הפסוק: "משכנותיך ישראל" לשון אחדות, כפרש"י שהם 'משכנות' לעם ישראל. וכן הוא ב'ספרנו' 'שמשינותיך' הולך על בתי כנסיות שמתפללים ב'ציבור'. וכן 'ישראל' רומז על כלליות עם ישראל, הנקראים בשם זה 'עם ישראל'.

שאף שכל אחד יש לו את עבודתו המיוחדת, כמובא ע"כ

שם לדבר על כל פנים דיבורים קדושים של תורה ותפלה, ושיחה בינו לבין קונו, או לשוח עם רבו, או חברו ביראת שמים, יכול להזכיר את עצמו בהשם יתברך לעולם, אפילו שם במקומות הרחוקים מאוד מהשם יתברך, שהם בחינת מקומות המטונפים, אפילו אם נפל למקום שנפל רחמנא לצלן, כי הדיבור אינו מניח אותו לשכוח את השם יתברך, והבן הדבר היטב מגודל כוח הדיבור, והוא עצה נפלאה ונוראה למי שחפץ באמת לבל יאבד עולמו לגמרי חס ושלוש.

כמו לפני ידיד ורעי טוב

ועוד לנו בגודל כוח הדיבור כפי ששמע מוהר"ן – עת התקרב לרבינו, בתמצית דבריו של החסיד רבי לוי יצחק נבדר (דיבורי אמונה א): עיקר הכוח שיש באדם מעל שאר הנבראים, בעולם העשיה הוא הדיבור!

הכוח היחיד שעל ידו אפשר לפעול משהו בעולם הזה, הוא הדיבור! רק על ידי הדיבור, ע"י שמדברים להשי"ת ומבקשים ממנו, ורק ממנו, כמו שרבינו אמר למוהר"ן בתחילת התקדמותו, שהרגיש מחסור אמיתי על אף שהיה אצל הרבה צדיקים, וגם לאחר שהתקרב לרבונו, אך בכל זאת מחסורו האמיתי לא נתמלא מיד, אלא לאחר שרבינו גילה בפניו את כוח הדיבור, וכי כל ענינו הוא שיחה בינו לבין קונו.

כי כידוע כשהגיע מוהר"ן לראשונה אצל רבינו בסוף אלול שנת תקס"ב, נשאר אצלו בעיר ברסלב למשך כל עשרת ימי תשובה, ורבינו דיבר עמו בכל יום, ומקום השיחה היה בבית המדרש, ושם בחצר בית המדרש היה איזה זיו בולט מהכותל, עליו ישבו רבונו ומוהר"ן, ורבינו דיבר ודבר, ולא הפסיק מלדבר כל הזמן, עד שרבינו הניח ידו הקדושה על כתפו של מוהר"ן, ונענה ואמר בזה הלשון: "און נייטער איז זעהר גיט אז מען קעט זיך אויס דאס הארץ פאר השם יתברך אזו ויא פאר איין אמתן גיטן פריינד" [ובנוסף על כל אלה, טוב מאוד כשמשוחח את הלב לפני השי"ת כמו שמשוחח בפני ידיד ורעי אמיתי]. כשמוע מוהר"ן את הדיבורים הללו מפי רבינו, חש מיד שהנה הגיע למליו מחסורו, "דורך דער זאך וועל איך שוין קומען צו מיין זאך" (על ידי דבר זה כבר הגיע לעניין השידוך ל!).

ודיבור זה למוהר"ן דיבר רבינו גם לנו! רבינו אומר לנו: ובנוסף על כל אלה, טוב מאוד כשמשוחח את הלב לפני השי"ת כמו שמשוחח בפני ידיד ורעי אמיתי. אכן כן מתנה טובה זו של דיבור לפני יתברך, הממשיך את השפע – נשתמש בו, נדע להעריך זאת, להכין כלים לקבלת השפע בכוח הדיבור, וכלים רקים אל תמעיטי.

בפרשתנו אנו מוצאים בברכתו של בלעם את הפסוק: "הן עם לבדד ישכן ובגויים לא יתחשב". ויעוין ב'ספרנו', בכתבו על כך: ה' בדד ינחנו ואיך אוכל להכריתם. דהקב"ה מנחה את ישראל בדרך של "בדד". מוהר"ן ב'ליקוטי הלכות' (ברכת השחר ה פז) מקשר פסוק זה לעצת ההתבודדות והשיחה בינו לבין קונו של בר ישראל, וכך הם תורף דבריו: וזהו: "הן עם לבדד ישכן, שהם עם קדוש כזה ששוכנים לבדד, שהם מקימים: "לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך בעדך, חבי כמעט רגע עד יעבר זעם", שהם מתבודדים בינם לבין קונו ושופכים שיחתם לפניו בכל פעם, וחושבים בכל יום על אחריתם וסופם האחרון, ועל-ידי זה הם בטוחים מכל צר ואויב ומסטיין, כי הם מסתירים עצמם בצל כנפיו יתברך תמיד בבחינת "אתה סתר ליי". שזהו: "וישכן ישראל בטח".

וכן מובא הפסוק, שנלמד מכך מעלת ההתבודדות: "כי אתה ה' לבדד לבטח תושביני", שעל ידי בחינת בדד, התבודדות, על-ידי זה שוכן ישראל בטח תמיד. כי מי זה ערב אלו לבו לגשת אל השם יתברך – שהם מסתירים עצמן אצל יתברך, בבחינת "לא תירא מפחד לילה מחץ יעורף יומם... כי אתה ה' מחסי עליון שמת מעונך", כי הם שמים מעונם ודירתם ומבטחם אצלו יתברך על ידי התבודדותם, שעוסקים לסלק מחשבתם מכל ההבלים של זה העולם ולבטל רצונם אליו יתברך.

הדיבור ככלי השפע:

בדברי ה'זוהר' הקדוש אנו מוצאים רבות בגודל מעלת וכוח הדיבור הטוב של האדם להשפיע עליו לטובה. וכך אנו מוצאים בין דבריו (זהו ח"ג קכ"א): כל דיבור שיוצא ממפה האדם, אם הוא דיבור ראוי, דיבור של קדושה – של תורה ותפילה, אותה התיבה עולה למעלה ובוקע רקיעים.

בליקוטי מוהר"ן (תורה ל"ד) מסביר בגודל מעלת הדיבור שממשיך את השפע, בכתבו, שכאורה קשה; למה אנו צריכים לתפילה, והרי השם יתברך יודע מחשבות, וידוע כל הצרכותנו ומבוקשתנו. ובביאור דבריו שם, מתרץ: "אבל מחמת שהדיבור הוא כלי השפע, שהם מקבלין השפע. כמו שכתוב (דברים א'): "ויורד אתכם כאשר דבר לכם", הינו לפי הדבור כן השפע. אם הדבור הינו הכלי השפע הוא בשלמות ובמלואה, אזי יכולין לקבל בהם רב שפע". ומוסיף עוד שם בדבריו: "והדיבורים של הצדיק, בודאי הוא בשלמות ובמלואה, לכן יכול להמשיך השפע לישראל. ועל ידי זה נקרא בחינת מלא פום, להורות שהפה שלו במלואה ובשלמות". ויעוין בהקשר לכך בדברי ה'זוהר' הקדוש מפורשות (ח"ג רצ"ד): כל מה שחושב האדם ומהרהר בלבו, אינו עושה דבר עד שיוציא בשפתיו.

אם הננים

ובגודל כוח הדיבור, נוכל לתמוד מדברים הערבים לנפש ב'קיצור ליקוטי מוהר"ן' (תורה עח): גם הדיבור הוא בחינת 'אם הננים', הינו כמו שהם הולכת תמיד עם בניה אפילו למקומות המטונפים ואינה שוכחת אותם, כמו כן הדיבור הולך עם האדם תמיד אפילו במקומות המטונפים ומזכיר אותו תמיד את השם יתברך, היינו שאפילו אם האדם מונח חש ושלוש בשפל המדרגה מאוד, במקום שהוא חס ושלוש, אף-על-פי-כן על-ידי הדיבור יכול להזכיר את עצמו בהשם יתברך לעולם, דהיינו שאפילו אם הוא במקום שהוא, אם יתחזק גם

המשך פניני פרשה

סיפורים מאירים

סיפורי פרשה במשנת רביה"ק מוהר"ן מברסלב ותלמידיו זצ"ל

"לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל" (במדבר כג כא)

הטוב של אנשי העיר טעפליק

היה זה רבי מאיר מהעיר טעפליק שביקר פעם אצל רבו - רבי נתן מברסלב, וכשנשאל על אדם מסוים הגר בעירו, השיב בביטול, כאומר; שאין לאדם זה מעלות מיוחדות... העיר לו רבי נתן: אם תביט בצורה שלילית ובעין רעה, תמצא פגמים בכל דירי העולם כולו. חשוב על כל האנשים המתגוררים בעיירתך "טעפליק", ותעבור במחשבתך מבית לבית, ומאדם לאדם, ובכולם תמצא ליקויים וחסרונות... עד שתבוא לביתך - שלך, האם אכן אתה היהודי הטוב היחיד בכל העיר?

אני? גם אני לא צדיק גדול השיב ר' מאיר חיש מהר. אם אתה לא, אז מי כן? שאלו רבי נתן.

אבל אם תביט על העולם בצורה חיובית, במעשיהם הטובים - המשיך ואמר מוהר"ן: תוכל למצוא טוב בכל אדם, גם על מי שחשבת עליו מקודם שהוא אינו טוב למראית עיניך, ובדרך זו בוודאי תמצא גם הטוב בשאר בני אדם... וכן גם בעצמך..."

"הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא" (במדבר כג כד)

רבי יצחק ברייטער לא מפסיד חצות ותפילת וותיקן

היה זה הארי שבחבורה, מגדולי המשפיעים בחסידות ברסלב ב'פולין' לפני המלחמה, הרב החסיד רבי יצחק ברייטער ה"ד, שמיום עמדו על דעת רבינו, קם מדי לילה בחצות לעבודת הבורא, והתפלל תפילת שחרית עם הנץ החמה, כפי שכותב תלמידו: ר' צבי ירושלמי - לסקר:

"רבי ומורי רבי יצחק ברייטער ז"ל, שהיה מכונה בפי אנשי ברסלב "דער האמער" - "הפטיש", בגלל שבזמן שהיה מלמד ליקוטי מוהר"ן ברבים, לא היה אף פעם מסיר את עינו מהספר, ומבטו לא הציץ אלא בגבולות של שני דפי הספר! וממשיך לספר; רבי יצחק ז"ל, היה מקורב לשיטת ברסלב ע"י רבי שמשון בארסקי מאומן, מנכדי רבינו זצ"ל.

מיום שעמד רבי יצחק ז"ל, על שיטת רבינו, התחיל לקיים את משנתו ללא כחל ושרק! הכרתיו בשנת תרצ"ה, אז היה בשנת השלושים להתקרבותו, לא עבר עליו לילה אחד, לא בקיץ ולא בחורף, לא בחול ולא בשבתות וימי חג, ואף לא ביום הכיפור, שלא ערך תיקון חצות. זמן התבודדותו, ולא שידלג מלהתפלל כוותיקן, ואותו דבר בטבילת מקוה."

תקופה מסוימת קיבץ מנין אנשים בחצות לילה, בשכונתו התגוררו רבים מאנ"ש, והוא הודיע; שכל מי שרוצה לישון בחצרו יכול לבוא, והיה מעיר את כולם בחצות, היו אומרים בצוותא את התיקון, ולאחריו מתפללים עם הנץ החמה בחיות ובכוונה.

זה החל בשנת הקדיש על אחד מהוריו, ונמשך לאחר מכן, כפי שסיפר החסיד הנודע רבי אהרן לייב ציגלמאן ה"ד: "והנה אצל הר' יצחק נ"י ברייטער נהוג כל בעזרה"ת כמקודם, הוא עוסק בעבודת הש"ת ומעורר לקימת חצות לילה, ונתוספין אצלו ב"ה שכנים שבאים בכל לילה אנשים אחרים להשתתף בצער השכינה, וגם זכה לדיבורים המאירים דברי חן". (ע"פ אש תמיד תוקד)

"כנחלים נטיו" - שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק' (רש"י)

סיום תיקון ליל שבועות - בתשעה באב

היה זה החסיד הנודע מגדולי המשפיעים באומן; רבי שמשון בארסקי, שהיה מתפלל במתיקות גדול ובמתינות מילה במילה עד מאוד, ועקב כך התבטא פעם למקורביו, שאינו מספיק לומר בליל שבועות בפעם אחת את כל ה'תיקון ליל שבועות', אי לכך עשה לעצמו סדר לומר בליל החג כפי הספק, ואת השאר היה אומר כל יום פיסקא פיסקא, עד שלקראת תשעה באב סיימו.

מן הספר החת"י ישיב העתדים | לנצל את הבית

לדים יקרים! השבוע קשאנו קוראים בפרשה את הפסוק 'מה טובו אהליך יעקב' - על הטוב והיפי של בתי ישראל, הבתים של היהודים, נתחבר גם אנו לטוב הזה.

ראשית; נתבונן בדברי רש"י שכותב: שראה שפתחיהו אינן מכונים זה מול זה, שזה בעצמו כבר למד עברנו, קשאנו בבתיים אנו חיים את עצמנו, את החיים שלנו, ואין זה מדרך התורה להסתכל לביתם של אחרים, אין לנו מה לחשב מאחרים. ולעצמת זאת נתבונן בצעשה טוב, בבית אנו יכולים לעשות הרבה דברים טובים, זה ביתנו - שם אנו אוכלים, ישנים, נחים ועושים כל הצטרך וכוונתנו.

בגמרא מובא על נחיצות הלמוד בבית, שזה מה שבונה את הבית ומעמידו, וחס ושלום להפך בבית שאין נשמע בו דברי תורה זה לא טוב חלילה. וזאת מלבד הנעימות והמתיקות ללמד בבית, במנוחה ונעימה וגם הורינו לה נהנים מן ושוואים שמחה.

קטוב שלעצמי לבוא - קבלת הבית הינו כמו צדים ויוכיחו את האדם, אם עשה שם דברים טובים, איזו שמחה יהיה לנו פסקירות הבית יעידו על זכויותנו הרבים שעשינו. ביתו של רבי שמחה - אביו של רבנו, היה מלא וגדוש בספרים, ונחמן הקטן נצל זאת היטב, הוא למד בש"ס, שלחן ערוך, ספרי ראשונים ואחרונים, וזר, ספרי מוסר וחסידות. הילך נחמן הקטן היה לומד בתשוקה את הספרים הקדושים בצמאון רב. וכמו שהוא סיפר שכל הספרים שהיו בבית אביו היה שגור טוב עבירנו, נרבה שם במצוות ובמעשים טובים, שנוכל לנצל את ביתנו, שזה היה משכן טוב עבירנו, נרבה שם במצוות ובמעשים טובים, שנוכל לשמח בו ולהגיד כל בקר בשמחה "מה טובו אליך יעקב משכנותיך ישראל".

באריכות בספרי אמת, שכל אחד נמשך אחר שרשו בעבודת ה', עם זאת, יש להכלילו יחד עם כלל ישראל, וכדברי חז"ל: "אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני", לשלב שניהם יחדיו. וזהו: "מה טובו אהליך יעקב" - עבודת ה' של כל יחיד, ובהמשך הפסוק: "משכנותיך ישראל" - להתכלל בכלליות עם ישראל. וב'ליקוטי הלכות' (קריאת התורה ו'): ע"פ מה דאיתא בש"ע (א"ח רפ"ג): "לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום", שצריכים שניהם יחדיו, "פרשיותיך" - לימודו ועבודתו הוא, אך "עם הציבור" שיכלול עצמו עם כלל ישראל.

ובחשיבות המרובה של טובת הכלל, נלמד מהמובא ב'ספר המידות' (תפילה, א): "צריך אדם להיות נכסף ומשתוקק לטוב הכללי אף על פי שימשך לו לבד הפסד", שלפעמים יש צורך לאדם לבטל את עבודת ה' שלו כדי להיכלל באחרים.

ואפשר להוסיף ע"פ דברינו בתחילת הפסוק: "מה טובו אהליך". "מה" רומז על שפלות וענוה, שע"י שהאדם מחזיק את עצמו ל"מה": או אז הוא מתחבר לכלליות עם ישראל ורואה בהם את הטוב, וזהו "מה" כשהוא בדרגת "מה" או אז "טובו" לכלל ישראל - ל"משכנותיך ישראל", שרואה רק טוב בעם ישראל.

"מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" (כ"ד ה')

ע"פ המובא ב'ליקוטי מוהר"ן' (רפ"ב) שע"י שרואים הטוב שבישראל מעלין אותם. ע"פ הפסוק: "עוד מעט ואין רשע..."

וזהו: "מה טובו" - ראית הטוב. ובהמשך הפסוק "משכנותיך ישראל" כפרש"י שהשכינה שורה תמיד בישראל - וכלה חמתו בעצים ובאבנים ויוצת אש בציון. בראית הטוב ממשיכים השראת השכינה, גם כשהמשכנות והבתי מקדשות חרבים, כשמקוים הפסוק "יוצת אש בציון".

עוד אפ"ל שע"י בחינת "מה" - ענוה ושפלות-תמיד טוב לאדם, כמובא ב'ליקוטי מוהר"ן' (קס"ה) על הפסוק ואהבת לרעך כמוך אני ה', שצריכים לקבל באהבה כל היסורים, וזה "ואהבת לרעך" שתאבה את הרע, היסורים. כי לפי מעשיך "אני ה" - שאני מתנהג עמך במידת הרחמים. וזהו מה-במידת הענוה - "טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל". שרואים רק את הטוב אפילו ביסורים ח"ו.

"ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד" (כד, כ)

ראשיתו של היצר הרע וזהו "ראשית גוים" - הוא ב"עמלק" שהיה הראשון שקירר את עם ישראל, כמובא בדברי חז"ל, במצות מחיית עמלק: משל לראשון שקפץ למים ורתחים, ולאחריו נמשכים כולם.

והכנעתו דהיינו - "ואחריתו" שרומז על סופו, הוא: ב"עדי אובד" הרומז על זיכרון התכלית ויום המיתה. כדברי הכתוב: "הצדיק אבד..." (ישעיה נז, א). שהוא זיכרון זה, וכמובא בדברי חז"ל שע"י זיכרון יום המיתה ניצולים מהיצה"ר.

ויעוין ב'ליקוטי הלכות' (ברכות השחר ה, פז) בחיזוק זיכרון עלמא דאתי, על הפסוק בפרשיותינו: "הן עם לבדד ישכון", שעם ישראל מתבודדים ושופכים שיחתם לפניו יתברך בכל פעם וחושבים על אחריתם, ועל ידי זה הם בטוחים מכל צר ואויב.

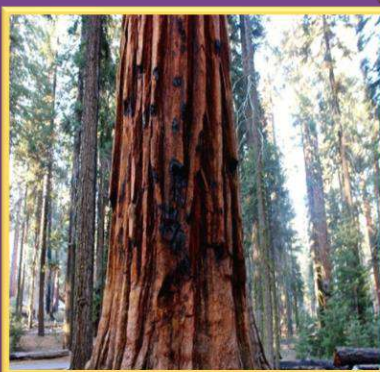
"גדר מזה וגדר מזה" (כ"ב כ"ד)

במדרש רבה: "אמר לו אין אתה יכול לשלוט בהם, שבידיהם לוחות כתובים משני עבריהם ככתוב מזה ומזה הם כתובים". אפ"ל שדייק בדברי המדרש על קבלת התורה: גדר ולא ככתוב בהמשך: "ותלחץ רגל בלעם אל הקיר". רמז על גדר התורה, וביותר בדברי חכמים כמובא בדר"ל. וכן "בקבלת הלוחות" היה להם גדר עד היכן מותר להם לעלות, כדברי הכתוב: "והגבלת את העם סביב...". עוד אפ"ל: ע"פ המובא בליקו"מ (ד, ח) שהצדיק נקרא בלשון "גדר", שגודר פרצותיהן של ישראל, ובמדרש: שהראו לו סימנים, נגד האבות שבזכותם הוא לא יוכל לקלל, וזהו גדר מזה וגדר מזה, שבזכות כוח הצדיקים - כוח האבות לא יוכל לקלל את עם ישראל.

"ויקה רמח בידו" (כ"ה ז')

בדברי ה'נועם אלימלך', רמח רמז לרמ"ח אבריו, שפנחס מסר נפשו וחיותו בכל רמ"ח אבריו. ואפשר להוסיף ע"כ בתיבת 'ביד' שרומז על תפלה, וכמובא בתרגום עה"פ (שמות ז'): "ויהי ידיו אמונה", 'פרשן בצלו' (ויעוין בליקוטי מוהר"ן ז ועוד) שהמשיך כוח מסירות נפשו ברמ"ח אבריו - ע"י תפילה.

זוית ראיה <<

פעם אחת נסע רבינו עם תלמידו ר' שמעון דרך השדות, והיה מתגעגע מאוד ואמר: כמה היה טוב לפני בכאן, כי בכל פסיעה ופסיעה הרגשתי טעם גן עדן. כי שם באלו הדרכים היה רגיל לילך ולהתבודד...